

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

### Incunabula Hungarica III. Constitutiones incliti regni Hungariae

A magyar vonatkozású ősnymtatványokkal, jelentőségükkel, közreadásuk körülményeivel a szakirodalom több ízben foglalkozott és számos problémát tisztázott. Mai értékük megítéléséhez azonban fennmaradt — világszerte szét-szóródott — példányaik ismerete is szükséges. Erről pedig nem rendelkezünk a mai helyzetnek megfelelő tájékoztatást nyújtó forrásokkal. A korai hungaricumok fennmaradt példányairól csupán régen megjelent és többnyire teljességre sem törekvő bibliográfiák nyújtanak némi áttekintést. Ezek lelőhelyadatai azonban napjainkig több szempontból módosultak. KNAUZ Nándornak a magyarországi rendeltetésű miscelaneumokról és breviáriumokról tájékoztató úttörő munkája<sup>1</sup> és SZABÓ Károly *Régi Magyar Könyvtár* című bibliográfiájának III. kötete<sup>2</sup> a magyar vonatkozású ősnymtatványok mai példányszámának megállapításához legfeljebb kiindulópontul szolgálhat. Megjelenésük óta kerekén egy évszázad vagy alig néhány évtizeddel kevesebb idő telt el a köz- és magángyűjtemények sorsát, állományát is érintő számos politikai, művelődés-politikai és társadalmi változással. E régi bibliográfiák lelőhelyadatai mégis rendkívül jelentősek; azzal ugyanis, hogy egy korábbi állapotról tájékoztatnak, lehetőséget nyújtanak az azóta más gyűjteménybe került vagy lappangó művek, példányok felkutatásához.

Későbbi fontos forrásmű BALLAGI Aladár hungarica-bibliográfiája, amely a két világháború közötti könyvtári állományok alapján készült.<sup>3</sup> A többi — egyes magyar vonatkozású kiadványtípusokat, ill. hungarica-gyűjteményeket ismertető — bibliográfiák és katalógusok mellett a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* előkészítésére alakult nemzetközi bizottság által összeállított lelőhely-regiszter a legfontosabb tájékoztató a magyar vonatkozású ősnymtatványok fennmaradt példányairól. A második világháború következményei miatt azonban még e mintaszerűen kialakított nyilvántartás adatai is revízióra szorulnak.

Az 1940-es években végbement könyvkincs-pusztulás mértékéről az első magyar nyomda kiadványainak sorsa is megdöbbentő adatokat szolgáltat. A *Budai Krónikából* 1934-ben a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (GW) 11 példányt regisztrált;<sup>4</sup> egy közülük a háborús veszteségek listájára került: a braunsbergi Akadémiai Könyvtárban őrzött *Chronica Hungarorum*.<sup>5</sup> A budai

<sup>1</sup> KNAUZ, Ferdinandus: *Libri missales ac breviaria ecclesiae Hungaricae ad receptionem usque ritus Romani*. Strigonii 1870.

<sup>2</sup> SZABÓ Károly — HELLEBRANT Árpád: *Régi Magyar Könyvtár. III.* Budapest 1896.

<sup>3</sup> BALLAGI Aladár: *Buda és Pest a világirodalomban 1473—1711.* Budapest 1925.

<sup>4</sup> GW 6686.

<sup>5</sup> SAJÓ, Géza — SOLTÉSZ, Erzsébet: *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur.* Budapestini 1970. LV. 1.

Hess-nyomda még ritkább második nyomtatványából, a *Basilius Magnus-Xenophon* kiadványból 1928-ban még három példányról volt tudomásunk.<sup>6</sup> Ma a salzburgi Studienbibliothek egykori példánya a háborús veszteségek között szerepel.<sup>7</sup>

De nemcsak a háborús pusztulások és a számos országban végrehajtott állami tulajdonba vétel miatt módosultak a magyar vonatkozású ősnymtatványok korábbi lelőhely-nyilvántartásának adatai. Lényegesen nagyobb és kedvezőbb az a változás, amelyet a szocialista országokban impozáns méretekben kibontakozó, tervszerű ősnymtatvány-feltárás vont maga után. E munkálatok során ugyanis a szomszédos országokban — de hazánkban is — számos korábban meghatározatlan, gyakran csonka ősnymtatvány került publikálásra — köztük több magyar vonatkozású. Elsősorban ezzel magyarázható, hogy az 1932-ben a GW-ben leírt 4 magyarországi rendeltetésű breviárium-kiadás 8 példányával szemben<sup>8</sup> ma 7 olyan XV. századi breviárium-kiadásról és azok 22 ma is meglevő példányáról adhatunk számot, amelyet magyar egyházmegye, illetve magyar alapítású rend számára nyomtattak.<sup>9</sup> Hasonló változás jelentkezik a magyar egyházmegyék használatára közreadott legrégebb misekönyvek példányszám-adataiban. KNAUZ 1870-ben 10 XV. századi magyarországi misekönyv 45 példányát vette számba.<sup>10</sup> Lényegesen változtak fenti adatok már HUBAY Ilona 1938-ban közreadott *Missalia Hungarica* című munkájában, amely 12 kiadás 56 példányáról tudósított.<sup>11</sup> Ma 13 XV. századi magyarországi rendeltetésű misekönyv 98 (57 hazai és 41 külföldi) példányáról van tudomásunk.<sup>12</sup>

Fenti hungaricumok legújabb lelőhelyadataiból érdemes néhány következtetést levonni. A magyarországi használatra kiadott XV. századi breviáriumok külföldön őrzött példányaiából 4 Szlovákiában, 2 Itáliában, 1 Ausztriában, 1 Lengyelországban, 1 pedig Nyugat-Németországban maradt fenn. Legrégibb misekönyveink 41 külföldi példánya közül 14 van szlovák, további 3 pedig cseh könyvtárak állományában. Romániából 7, Ausztriából 5, Lengyelországból 3, Amerikából 3, Kelet-Németországból 2, Angliából, Nyugat-Németországból, Svájból és Svédországból pedig további 1-1 példányról van tudomásunk. Az eddig vizsgált hungaricumok közül tehát a 9 külföldön őrzött breviáriumból 4, a 41 misekönyvből pedig 24 maradt fenn olyan területen (Szlovákiában, ill. Erdélyben), amely e művek közreadása és használata idején Magyarország része volt. S ha az elmondottakhoz még hozzávesszük azt is, hogy valamennyi hungarica missalia és breviaria külföldön jelent meg, úgy a mai külföldi példányszám nagyon csekély a magyar, ill. szlovákiai és romániai könyvtárakban megőrzött kötetekhez hasonlítva. A magyarországi rendeltetésű liturgikus könyvekből tehát vajmi kevés példány maradhatott az előállításukat

<sup>6</sup> GW 3072.

<sup>7</sup> SAJÓ—SOLTÉSZ i. m. LV. 1.

<sup>8</sup> GW 5468, GW 5469, GW 5470, GW 5517.

<sup>9</sup> SOLTÉSZ, Elisabeth: *Incunabula Hungarica II. Breviaria Hungarica*. Gutenberg-Jahrbuch 1970. 75. 1.

<sup>10</sup> KNAUZ i. m.

<sup>11</sup> HUBAY Ilona: *Missalia Hungarica. Régi Magyar Misekönyvek*. Budapest 1938. 37—47, 49. és 64. 1.

<sup>12</sup> SOLTÉSZ, Elisabeth: *Incunabula Hungarica I. Beiträge zur Inkunabelkunde Dritte Folge* 5.

vállaló külföldi könyvnyomdászok raktáraiban vagy került később külföldi gyűjteményekbe.

De figyelmet érdemlő következtetésekre vezet a nem egyházi megrendelésre közreadott magyar vonatkozású ősnymtatványok mai lelőhelyeinek áttekintése is. Közülük jelen dolgozatban MÁTYÁS király törvénykönyvének, a *Constitutiones incliti regni Hungariae* címen közreadott *Decretum Maius*-nak két XV. századi kiadásával foglalkozunk, amelyeket FITZ József állami hivatalos kiadványoknak tartott.<sup>13</sup> A törvénykönyv itthon felfedezett példányait a hazai szakirodalom a XIX. század eleje óta lelkesen regisztrálta, megjelenési körülményeik tisztázása azonban nem volt problémamentes.

Külföldön első ízben 1792-ben, az ingolstadti Akadémiai Könyvtár ősnymtatványkatalógusa említi MÁTYÁS király törvénykönyvét.<sup>14</sup> Itthon 1800-ban KOVACHICH Márton György ismerteti a törvénykönyv szövegét, amelyről csak sejti, hogy nyomtatásban is megjelent.<sup>15</sup> Fia, KOVACHICH József 1820-ban már azt írja, hogy MÁTYÁS *Decretum Maius*-a első ízben Lipcsében jelent meg, majd ismeretlen helyen másodszor is kinyomtatták.<sup>16</sup> 1833-ban HORVÁT István számol be arról, hogy 1813 elején a pozsonyi káptalan által a Magyar Nemzeti Múzeumnak átengedett kötetek egyikében — LASKAI Osvát *Biga salutis* címen ismert prédikációgyűjteményében — felfedezte MÁTYÁS király törvénykönyvének 4 levélnyi töredékét.<sup>17</sup> Megállapítja, hogy a négy levél nyomdai kiállításában megegyezik azzal a 8 levélnyi töredékkel, amely a JANKOVICH-gyűjteménnyel 1830-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárába került. S minthogy ez utóbbiban a kolofon is fennmaradt, azt is közli, hogy mindkét töredék az 1488-ban Lipcsében közreadott első kiadásból való.<sup>18</sup>

1898-ban BOROVSZKY Samu fedezte fel az első kiadás csaknem teljes példányát a SZIRMAY család Kassáról Budapestre szállított levéltárában.<sup>19</sup> A kis nyomtatványt az 1730-as években akkori tulajdonosa, dobai SZÉKELY Sámuel más kiadványokkal egybekötötte. 1754-ben került a kolligátum SZIRMAY István tulajdonába és a XIX. század végéig a SZIRMAY család birtokában maradt. SZIRMAY Andor 1898-ban a becses könyvkincset az Akadémiai Könyvtárnak ajándékozta.

Hat évtizedig sem külföldön, sem itthon nem került elő több példány a törvénykönyv első kiadásából. 1958-ban JAKÓ Zsigmond a kolozsvári volt Lyceumi Könyvtár régi anyagának átvizsgálása során fedezte fel a *Decretum Maius* újabb töredékét.<sup>20</sup> A 17–24. levélre terjedő c ívnyi töredék a hiteleshelyi bizonyságokról intézkedő XII. szakasztól a bírói hatóságok alóli mentességeket eltörlő XXIV. szakaszig őrizte meg a törvénykönyv szövegét. Nem

<sup>13</sup> FITZ József: *A magyar nyomdászati, könyvkiadás és könyvkereskedelem története I. A mohácsi vész előtt*. Budapest 1959. 211. és 214. l.

<sup>14</sup> SEEMILLER, Sebastianus: *Bibliothecae Academicae Ingolstadiensis incunabula typographica*. Fasc. IV. Ingolstadii 1792. 137. l. No. 298.

<sup>15</sup> KOVACHICH Márton György: *Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros*. II. Buda 1800. 254. l.

<sup>16</sup> KOVACHICH József: *Notitiae praeliminares ad Syllogen decretorum comitialium*. Pesthini 1820. 11. l.

<sup>17</sup> HORVÁT István: *I. Mátyás magyar király 1486-diki törvényének három régi nyomtatványairól*. Tud. Gyűjt. 1833. II. 25–36. l.

<sup>18</sup> U. o. 30. l.

<sup>19</sup> BOROVSZKY Samu: *Jelenés egy bibliographiai felfedezésről*. Akad. Ért. 1898. 340. l.

<sup>20</sup> JAKÓ Zsigmond: *Mátyás király törvénykönyvének újabb töredéke*. Magy. Könyvszle. 1958. 350–351. l.

önálló nyomtatványként maradt fenn, hanem az 1521-ben, a nürnbergi KOBERGER-nyomdában kinyomtatott Szent Birgitta-legenda — *Libri celestium reuelationum sancte Birgitte de regno Suetie* — első és hátsó kötéstáblájába volt bekötve. Sorsáról e könyv bejegyzései tájékoztatnak. A Szent Birgitta-legenda a XVII. század végén KÉMERI THORDAI Pál, majd 1707-től a kolozsvári jezsuita rend könyvtárának tulajdona. A kötés táblájára ragasztott lapon XVI. század eleji kéztől egy bejegyzés maradt fenn, amely bizonyos ZAKARIÁS nevű, 1517-ben elhalt hermányi plébánosról tesz említést.<sup>21</sup>

JAKÓ Zsigmond a zavaros fogalmazású bejegyzéssel kapcsolatban felhívta a figyelmet arra, hogy a Szent Birgitta-legenda nürnbergi kiadása nem sokkal megjelenése után kerülhetett Erdélybe, s hogy MÁTYÁS király törvénykönyvének e nyomtatványban felismert töredékét a mohácsi vész táján használhatták fel a Szent Birgitta legendáját elbeszélő könyv bekötéséhez. JAKÓ azonban egy másik lehetőségre is utalt a kolozsvári töredék és az azt megőrző könyv egybekötését illetően. Ehhez kiindulópontul az a feltevés szolgált, mely szerint MÁTYÁS törvénykönyvének első ízben való kinyomtatását a nürnbergi KOBERGER-cég bonyolította le.<sup>22</sup> S ha ez így történt, lehetséges, hogy a kolozsvári töredék a nürnbergi KOBERGER kiadónál elfekvő példányok egyikéből való, vagyis még Nürnbergben kötötték be a KOBERGER-nyomdában közreadott, Szent Birgitta legendáját tartalmazó nyomtatvány kötéstáblájába. Ez esetben azonban azt is feltételezni kellene, hogy a törvénykönyv első kiadásának példányai a Szent Birgitta-legenda közreadásáig, azaz 1521-ig heverték a KOBERGER-raktárban.<sup>23</sup>

Mai ismereteink az első következtetés helyességét igazolják. A törvénykönyv fennmaradt példányainak kutatása során ugyanis külföldről az első kiadásból sem példány, sem töredék létezéséről nem szereztünk tudomást. Ha valóban évtizedekig kallódtak volna e kiadás eladatlan példányai Nürnbergben, vagy azokat KOBERGER könyvkötőműhelyében kötések készítésére felhasználták volna, úgy a GW bizottság által szisztematikusan átvizsgált német könyvtárak anyagában feltétlenül elő kellett volna kerülni ezeknek a töredékeknek, sőt a kötéshez fel nem használt teljes példányoknak is.

Egyébként is kevésbé valószínű, hogy a MÁTYÁS életében, 1488. június 2-án közreadott törvénykönyv iránt ne lett volna érdeklődés az országban, hiszen a *Decretum Maius* rendelkezései valamennyi birtokost érintették. De ellene mond a külföldön kallódó példányok feltételezésének az a tény is, hogy a törvénykönyvet még MÁTYÁS életében, tehát nem egészen két év leforgása alatt újból sajtó alá rendezték, közreadását pedig ugyancsak lipcei nyomdász vállalta, aki nyilvánvalóan tájékozott volt az első lipcei kiadás sikeréről. Mind a fennmaradt példányok, mind egyéb külső érvek tehát azokat a következtetéseket erősítik meg, amelyeket JAKÓ Zsigmond a töredéket megőrző könyv XVI. század eleji bejegyzéséből levont. Nincs okunk kételkedni abban, hogy MÁTYÁS király törvénykönyvének első kiadása nem sokkal megjelenése után elkerült Erdélybe is. A kolozsvári töredék azt tanúsítja, hogy egyik példányát 1521 után használták fel az 1521-ben megjelent Szent Birgitta-legenda bekötéséhez. A mohácsi vész táján tehát már mint történeti emléket sem

<sup>21</sup> U. o.

<sup>22</sup> HUBAY Ilona: *Mátyás király törvénykönyve*. Magy. Könyvszle. 1939. 243—244. l.

<sup>23</sup> JAKÓ i. m. 351. l.

becsülték annyira MÁTYÁS király törvénykönyvét, hogy az könyvkötők segéd-eszközévé ne válhatott volna. Hogy ez így volt nemcsak Erdélyben, hanem az ország más területein is, azt a törvénykönyv további ismert töredékei bizonyítják. Valamennyit ugyanúgy más nyomtatvány bekötéséhez használták fel, mint a kolozsvári töredéket.

A HORVÁT István által felismert töredék a törvénykönyv 4 levelét ( $e_{3-6}$ ) foglalja magában. Ez a töredék LASKAI Osvát *Biga salutis* című prédikációgyűjteményének 1498. évi hagenai kiadásában maradt fenn.<sup>24</sup> Nem KOBERGER-kiadványban és olyan kötésben, amely nem mutat stílárius kapcsolatot a nürnbergi KOBERGER-nyomda jellegzetes kötéseivel. Aligha férhet kétség ahhoz, hogy ezt a töredéket a középkori Magyarország területén kötötték a *Biga salutis* kötéstáblájába.

A JANKOVICH Miklós által felfedezett töredék a törvénykönyv 8 levelét ( $h_{1-2}$ ,  $h_{5-6}$ ,  $i_{1-2}$ ,  $i_{5-6}$ ) őrizte meg a kassai domonkos-könyvtárban. HORVÁTH Ignác közlése szerint JANKOVICH a következőket jegyezte fel e töredék származásáról: „Desumptum est hoc unicum, quod a temporum vicissitudine adhuc salvatum est, vestigium typographicum et iurisprudentiae Hungaricae monumentum ex bibliotheca Cassoviensi ordinis Dominicanorum sive fratrum praedicatorum, libris eiusdem ut plurimum saeculo adhuc XV. ligatura instructis, et eidem bibliothecae circa anno 1489–90. adhuc illatis et inscriptis.”<sup>25</sup>

Imrich KOTVAN a szlovákiai ősnymtatvány-állomány szisztematikussá feldolgozása során a törvénykönyv további két töredékét fedezte fel ugyancsak más nyomtatványok kötéstáblájába kötve. A pozsonyi Miestne pracovisko Matice slovenskej töredéke az  $e_7$  levél verzóján levő „Ecclesia siue Capella” cikkely szövegrészletét tartalmazza; PETRUS DE PALUDE *Sermones Thesauri novi de tempore* című prédikációgyűjteménye 1496. évi KOBERGER-kiadásának első kötéstáblájából került elő.<sup>26</sup> A kötet hátsó kötéstáblájában JOHANNES GLOGOVIENSIS művének a „Juditium stellarum Anno MCCCCXCViij currente” szövegkezdetű töredéke maradt fenn, 1549. jún. 27-i eseményt leíró német nyelvű bejegyzéssel.<sup>27</sup>

Az Imrich KOTVAN által publikált másik töredék a bártfai Šarišské Muzeum tulajdona. Ezen a törvénykönyv  $b_2$  és  $b_3$  levelének „De abolitione Iudicii Pallatini . . .”, ill. a „De alijs octauis in Transsilvania et Sclauonia celebrandis” szövegrészlete olvasható.<sup>28</sup> Míg az előbbi, pozsonyi töredékről joggal feltételezhető, erről a bártfai töredékről bizonyosra vehető, hogy a középkori Magyarország területén, valamelyik felvidéki könyvkötőműhelyben használták fel kötéstábla készítéséhez. A bártfai töredék ugyanis annak a *Missale Strigoniense*-nek a kötéstáblájából került elő, amelyet a veronai PETRUS MAUFER-nyomda az 1480. évi *Missale ad usum dominorum Ultramontanorum* variáns-kiadásaként adott közre, kifejezetten az esztergomi egyházmegye használatára.<sup>29</sup>

<sup>24</sup> HORVÁT i. m. 29. a töredék mai jelzete Inc. 833. A Laskai-kötet jelzete Inc. 1027.

<sup>25</sup> HORVÁTH Ignác: *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának ősnymtatványai 1465–1500*. Budapest 1895. 305. l.

<sup>26</sup> KOTVAN, Imrich: *Inkunábuly archivov, múzei a niektorých historických knižnic na Slovensku*. Martin 1964. 188. l.

<sup>27</sup> U. o.

<sup>28</sup> KOTVAN, Imrich: *Inkunábuly v Košiciach, v Jasove a v Spišskej Kapitule*. Košice 1967. 104. l.

<sup>29</sup> U. o. 200. — KOTVAN, Imrich: *Missale Strigoniense* — HAIN 11428. *Beiträge zur Inkunabelkunde. Dritte Folge* 3. Berlin 1967. 189. l.

A törvénykönyv első kiadásának ma ismert legteljesebb példányát az Akadémiai Könyvtár mondhatja magáénak. Ebből csupán a b<sub>1</sub> levél hiányzik, de számos levélen a külső felső sarokban hiányos, sérült a szöveg. Ebben a példányban maradt fenn a MÁTYÁS király idejében használt királyi öl, a „mensura regalis” legrégebb, nyomtatásban megjelent leírása, a méretét szemléltető sávot azonban a nyomtatvány bekötésekor, alul és fölül levágták. E viszonylag teljes példány ismerete előtt, HORVÁT István már 1833-ban megállapította, hogy a törvénykönyvet első ízben közreadó, de a kolofonban nevét elhallgató nyomdász a lipcei Moritz BRANDIS volt. Meghatározását 1915-ben Konrad HAEBLER is megerősítette, akinek — mint a GW bizottság elnökének — a Magyar Tudományos Akadémia elküldte a birtokába jutott példányt. HAEBLER tudósításában azt is közölte, hogy a nyomtatvány Moritz BRANDIS 3. betűtípusával készült.<sup>30</sup>

A törvénykönyv második kiadása kolofon nélkül jelent meg. E kiadás egyik példányát publikálta 1792-ben SEEMILLER az ingolstadti Akadémiai Könyvtár ősnomtatványkatalógusában, a nyomtatvány címlapjának szövegétől eltérő önkényes címen: *Mathiae (Corvini) Regis Hungariae, Bohemiae & leges in dieta, ut vocatur, seu conventu generali procerum Regni Budae habita (nescio quo anno) conditae . . .*<sup>31</sup> Leírását átvette PANZER, de azt a megjelenés helyére vonatkozó „Forte Budae” megjegyzéssel egészítette ki.<sup>32</sup> A SEEMILLER — PANZER-féle önkényes címléírás volt az alapja annak, hogy HORVÁT István 1833-ban a törvénykönyv három kiadásáról tudósított; ő ugyanis az ingolstadti példányt az általa ismert két kiadástól eltérő, harmadik kiadásnak vélte.<sup>33</sup> HAIN *Repertorium bibliographicum*-a Corvinus címszó alatt ismertette a nyomtatványt, s átvette PANZERTől a „Budae” megjegyzést.<sup>34</sup> Időközben az ingolstadti példány a müncheni Egyetemi Könyvtárba került, ami a hazai szakirodalomban újabb félreértésre vezetett.<sup>35</sup> A nyomtatvány megjelenési körülményeinek tisztázásához is további téves feltevések kapcsolódtak. COPINGER ugyan már nem vette át a PANZER-féle „Forte Budae” megjegyzést, de 1486-ra datálta a kiadást.<sup>36</sup> A budai kiadásra vonatkozó feltevést 1898-ban BOROVSZKY Samu cáfolta, ő azonban azt hitte, hogy a második kiadás Krakóban jelent meg.<sup>37</sup> A megjelenés helyére vonatkozó téves nézeteket 1915-ben Konrad HAEBLER oszlatta el. Megállapította, hogy a nyomtatvány a lipcei Konrad KACHELOFEN 3. és 6. betűtípusával készült, s hogy ezt a két típust együttesen 1491 és 1494 között használta a nyomda.<sup>38</sup> A betűtípusok tanúsága szerint tehát a második kiadás 1491 és 1494 között láthatott napvilágot.

A datálást 1939-ben HUBAY Ilona tanulmánya módosította. Kimutatta, hogy a nyomtatvány szövegtípusát Konrad KACHELOFEN 1487-től 1495-ig

<sup>30</sup> HELLEBRANT Árpád: *Mátyás király törvénykönyvének nyomtatási helye*. Akad. Ért. 1915. 223. l.

<sup>31</sup> SEEMILLER i. m. 137. l. No. 298.

<sup>32</sup> PANZER, Georg Wolfgang: *Annales typographici. I. Norimbergae, 1793. 266. l. XXIX. No. 3.*

<sup>33</sup> HORVÁTH i. m. 29—32. l.

<sup>34</sup> HAIN, Ludovicus: *Repertorium bibliographicum. I—IV. Stuttgartiae, Lutetiae Parisiorum, 1826—1838. No. 5779.*

<sup>35</sup> HELLEBRANTnak nem volt tudomása arról, hogy a SEEMILLER által leírt ingolstadti példány került Münchenbe, tehát a kettő azonos. HELLEBRANDT i. m. 222. l.

<sup>36</sup> COPINGER, W. A.: *Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum. II. London 1898. No. 1757.*

<sup>37</sup> BOROVSZKY i. m. 341. l.

<sup>38</sup> HELLEBRANT i. m. 223. l.

használta, a kiemelő 6. típus pedig 1489 végén már készen állhatott a nyomdában. A második kiadás így már 1490-ben is megjelenhetett. A sajtó alá rendezés nem is történhetett később, mert a címlapmetszet MÁTYÁS királyt ábrázolja, s az első kiadásból szó szerint átvett előszó a királyt még élőként említi. Egyébként is a törvénykönyv artikulussai sértették a főurak érdekeit, ezért azok már 1490. július 31-én, az országhatárra érkező II. ULÁSZLÓ királyt feltételekkel fogadták, 1492-ben pedig a pozsonyi országgyűlésen törvénybe foglalták, hogy a király helyezze hatályon kívül a *Decretum Maius*-nak a nemesség jogait csorbító rendelkezéseit. A második kiadásnak tehát II. ULÁSZLÓ király Magyarországra érkezése, azaz 1490. július 31-e előtt kellett megjelenenie.<sup>39</sup> HUBAY Ilonának ez az adott korszak magyarországi politikai és társadalmi helyzetét is figyelembe vevő datálása a szakirodalomban általános elfogadásra talált.

Áttérve a második kiadás ma ismert példányainak számbavételére, mindekelőtt az érdemel említést, hogy e kiadásból kötéshez felhasznált töredéket nem ismerünk, s nagyon kevés példány maradt ránk. 1896-ban SZABÓ Károly 5 példányról tudott.<sup>40</sup> 1925-ben viszont BALLAGI Aladár 8 példányt regisztrált.<sup>41</sup> A mindkét bibliográfiában említett két hazai példány már akkor is az Országos Széchényi Könyvtár és a budapesti Egyetemi Könyvtár tulajdona. Eredetileg mindkét példány a Széchényi Könyvtaré volt. Az első példány megszerzéséről HORVÁT István tudósított 1833-ban, de a nyomtatvány még 1813-ban került a múzeumi könyvtárba. FÁBRI István, a pozsonyi Evangélikus Lyceum egykori rektora hívta fel HORVÁT István figyelmét erre a példányra, amikor HORVÁT 1813-ban a pozsonyi káptalan által a múzeumi könyvtárnak átengedett könyvek átvételét bonyolította le. FÁBRI a törvénykönyvnek ezt a példányát egy cseh bibliáért cserélte el Prágában a pozsonyi Evangélikus Konvent könyvtára számára, amely azt a nádor kérésére 1813-ban a Széchényi Könyvtárnak engedte át.<sup>42</sup> HORVÁT a ritka becsű nyomtatványt részletesen ismertette. Leírásában megemlíti azt is, hogy a címlapon a jobb alsó sarokban tintával írt A. H. jegy látható, a nyomtatvány végéhez pedig egy fametszetes címert ábrázoló, egyleveles nyomtatványt kötöttek.<sup>43</sup> E leírással a Széchényi Könyvtár Inc. 834 jelzetű példánya egyezik meg. Problémát csak az okozhatna, hogy a nyomtatvány XIX. század végi barna bőr kötésének első tábláján, a borítópapíron a következő bejegyzés olvasható: „A szakmunkák pénztárából Asher Noe berlini antiquáriustól 1873-ban megvásároltatott.” Ez a bejegyzés ellentmond annak a ténynek, hogy a példány a HORVÁT által 1833-ban ismertetett, pozsonyi eredetű példánnyal egyezik meg. Abban nincs okunk kételkedni, hogy 1873-ban a Széchényi Könyvtár nevezett berlini antikváriustól megvásárolta MÁTYÁS király törvénykönyvének második kiadását, mert a mai Egyetemi Könyvtári példány is eredetileg a Széchényi Könyvtár tulajdona volt. Az Egyetemi Könyvtár példányában sem a címlap sarkába tintával írt A. H. jegy, sem a fametszetes egyleveles nyomtatvány nincs meg. A HORVÁT által leírt példány tehát csakis a mai Széchényi Könyvtári példány lehet, s az Egyetemi Könyvtárnak átengedett példányt vásárolhatta 1873-ban nevezett berlini antikváriustól a múzeumi könyvtár. A régebbi, pozsonyi eredetű példány később a Berlinből vásárolt duplumpéldány kötésébe kerülhetett; az

<sup>39</sup> HUBAY i. m. Magy. Könyvszle. 1939. 237. l.

<sup>40</sup> SZABÓ III. 59.

<sup>41</sup> BALLAGI i. m. No. 25.

<sup>42</sup> HORVÁT i. m. 31. l.

<sup>43</sup> U. o. 35–36. l.

Egyetemi Könyvtár pedig DOCHNAL A. könyvkötővel új kötést készítettett értékes könyvritkasága számára.<sup>44</sup> A kötészcsereéről azonban 1896-ban a Széchényi Könyvtár ősnymtatványait publikáló HORVÁTH Ignácnak nem volt tudomása. Katalógusában MÁTYÁS király törvénykönyvének második kiadásából már csak egy példányt említ; azt, amely ma is a Széchényi Könyvtár tulajdona. Az ősnymtatvány bibliográfiai leírása közli az 1873-as vételre vonatkozó, idézett bejegyzést, s utal a címlapra írt A. H. jegyre, valamint a mű végéhez kötött egyleveles nyomtatványra is.<sup>45</sup>

A SZABÓ ÉS BALLAGI által említett külföldi példányok közül ma a krakkói Czartoryski Könyvtár és a müncheni Universitätsbibliothek példánya van meg. A varsói Krasziński Könyvtár egykori példánya a második világháború alatt megsemmisült.<sup>46</sup> A krakkói Czartoryski Könyvtár duplumáról, valamint a krakkói Egyetemi Könyvtár és a varsói Egyetemi Könyvtár — BALLAGI által említett — példányáról a lengyelországi központi ősnymtatványkatalógus szerkesztőségének nincs tudomása.<sup>47</sup>

A törvénykönyv első kiadásával kapcsolatban már volt szó arról, hogy a nyomtatott példányok minden valószínűség szerint nem sokkal megjelenésük után eljutottak Magyarországra s nem kallódtak eladatlanul meg a lipcei nyomda, sem a feltételezett kiadó, a nürnbergi KOBERGER-cég raktáraiban. KOBERGER közreműködését FITZ József sem tartotta valószínűnek. Véleménye szerint MOHORAI VIDFY Ambrus nógrádi alispán „a budai kormánykörök megbízásából rendezte sajtó alá a törvénykönyvet, költségeire pedig Drágffy utalt ki állami pénzt”.<sup>48</sup> A mai lelőhelyekből levonható következtetések is amellet szólnak, hogy MÁTYÁS király törvénykönyve állami költségen, nem kiadói vállalkozásként jelent meg. Az első kiadás ma ismert egyetlen példánya s öt töredéke a középkori Magyarország területén maradt fenn. A második kiadás példányainál fordított a helyzet; ebből egyetlen példány, ill. töredék sem került elő a Kárpát-medencében. De az ingolstadti — müncheni példányt leszámítva német nyelvterületen sem. A Széchényi Könyvtár példánya Prágából csere útján került Pozsonyba, majd mai őrzési helyére. Az Egyetemi Könyvtáré a Puławy-i Czartoryski Könyvtár duplumpéldánya volt.<sup>49</sup> A meglevő, illetve az irodalomban említett további példányok mind lengyel könyvtárakból ismertek. Diplomáciai és kulturális kapcsolataink következtében a lengyel könyvgyűjtők nyilván érdeklődéssel fogadták MÁTYÁS király törvénykönyvét. Különösen a második kiadást, mely mintaképpül szolgált saját törvénykönyvük, a *Constitutiones regni Poloniae* azonos fametszettel díszített s ugyancsak a lipcei Konrad KACHELOFEN által nyomtatott kiadásához.

Középkori könyvállományunk nagymérvű pusztulása következtében nem egyedülálló eset, hogy kifejezetten magyarországi használatra közreadott ősnymtatványból egyetlen példány sem maradt fenn az országban.<sup>50</sup> De az

<sup>44</sup> Az Egyetemi Könyvtár Ősny. 827 jelzetű példányában az utolsó levélen „Dochnal. A. könyvkötő” szárazbélyegzője.

<sup>45</sup> HORVÁTH i. m. No. 274.

<sup>46</sup> Eliza SZANDOROWSKA, a varsói Biblioteka Narodowa tudományos munkatársa, 1970. XII. 15-i sz. közlése.

<sup>47</sup> Eliza SZANDOROWSKA 1970. XII. 15-i sz. közlése.

<sup>48</sup> FITZ i. m. 214. l.

<sup>49</sup> A címlap hátán „Duplikat Biblioteki Puławsk. 2673” szövegű tulajdonbélyegző.

<sup>50</sup> A *Breviarium Strigoniense* 1497. II. 20-i velencei kiadásából (GW 5470) az egyetlen ismert példány Cremonában maradt fenn. Az *Obsequiale Strigoniense* három XV. századi kiadásából, valamint a *Constitutiones Synodales Ecclesiae Strigoniensis* két ősnymtat-



első kiadás kötetáblákból előkerült, könyvkötői segédeszközként felhasznált öt töredéke s a második kiadás egykori magyarországi példányainak nyomtalan eltűnése aligha magyarázható kizárólag a háborús pusztulással. A történeti tények ellene mondanak az ilyen feltevésnek. 1490. április 21-én SZAPOLYAI István Magyarországra küldött levelében már nyíltan a MÁTYÁSKorabeli uralkodói rendszertől való szabadulást jelölte meg a királyválasztás céljának.<sup>51</sup> Ugyanerről a törekvésről számolnak be az 1490 június végéről való olasz követjelentések, melyek szerint az ULÁSZLÓ-pártiak legfőbb célkitűzése „régí szabadságaiba visszaállítani az országot”.<sup>52</sup> E tények ismeretében MÁTYÁS király törvénykönyvének sorsa, a hazai példányok elkallódása, meg nem őrzése, kötésekhez való felhasználása megdöbbentő bizonyítéka annak, milyen következetesen szorították háttérbe, ill. tüntették el a hatalmuk megerősítésére törekvő magyar birtokosok MÁTYÁS király törvénykönyvét, amely a központi államhatalom kiépítése érdekében rendi, nemesi jogait csorbította.

#### A két kiadás példányainak áttekintése

- I. *Constitutiones incliti regni Hungariae* (25. I. 1486.)  
 Leipzig: [Moritz Brandis], 2. VI. 1488. — 4<sup>o</sup> 66 lev.  
 Copinger 1758. Szabó III. 17. Horváth 305. Ballagi 24. Hubay i. m. *Magyar Könyvszemle* 1939. 234. Sajó-Soltész 1074.

#### Magyarországi példányok

- a) Budapest, Akadémiai Könyvtár, Inc. 353  
 1728-tól dobai SZÉKELY Sámuel, 1754-től SZIRMAY István tulajdona. A kassai SZIRMAY-levéltárból 1898-ban SZIRMAY Andor ajándékozta az Akadémiai Könyvtárnak.  
 BOROVSZKY i. m., *Akadémiai Értesítő* 1898. 340—342. I. BALLAGI 24.
- b—c) Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Inc. 833 (2 fragm.)  
 Az 1813-ban a pozsonyi káptalan egyik kötetében HORVÁT István által felfedezett 4 levélből és a JANKOVICH-gyűjtemény 8 levélnyi töredékéből egyesített példány. Utóbbi a kassai domonkosrendi könyvtárban maradt fenn.  
 HORVÁT i. m., *Tudományos Gyűjtemény* 1833. II. 29—30. I., Szabó III. 17. HORVÁTH 305. BALLAGI 24.

#### Külföldi példányok

- d) Bratislava, Miestne pracovisko Matice slovenskej, Inc. 85. (fragm.)  
 A PETRUS DE PALUDE *Sermones Thesauri novi de tempore* (Nürnberg, 1496) első kötetáblájában Imrich KOTVAN által felismert töredék.  
 KOTVAN: *Inkunábuly archívov* . . . No. 188. KOTVAN: *Inkunábuly v Košiciach* . . . No. 104.
- e) Cluj, Biblioteca nr. I. a Filialei Academiei R.S.R., 55. 572 (fragm.)  
 1958-ban a kolozsvári volt Lyceumi Könyvtár anyagában JAKÓ Zsigmond által felfedezett 8 levélnyi töredék. A vele egybekötött könyv a XVII. század végén KÉMERI THORDAI Pál, 1707-től a kolozsvári jezsuita rendház tulajdona volt.  
 JAKÓ i. m., *Magyar Könyvszemle* 1958. 350—351. I.

vány-kiadásából mindössze 1—1 példány van Magyarországon. SAJÓ—SOLTÉSZ i. m. LXV, LXVI, LXIX. 1.

<sup>51</sup> WAGNER, Carolus: *Analecta Scepusii. IV. Posonii et Cassoviae* 1778. 22. I.

<sup>52</sup> *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458—1490. IV.*, Budapest 1878. 227. I.

- f) Bardejov: Šarišské Múzeum, sine sign. (fragm.)  
Az 1480. évi veronai *Missale Strigoniense* (Hain 11428) kötéstáblájában Imrich KOTVAN által felfedezett töredék. KOTVAN, *Incunábuly v Košiciach* . . . No. 104. és 200.

II. *Constitutiones incliti regni Hungariae* (25. I. 1486.)

[Leipzig: Konrad KACHELOFEN, ante 31. VII. 1490.] — 4<sup>o</sup> 40 lev.  
HAIN 5779. COPINGER 1757. SZABÓ III. 59. HORVÁTH 274. BALLAGI 25. HUBAY i. m., *Magyar Könyvszemle* 1939. 234—244. I. SAJÓ-SOLTÉSZ 1075.

*Magyarországi példányok*

- a) Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Inc. 834.  
1813-ban FÁBRI István csere útján szerezte Prágából a pozsonyi Evangélikus Konvent Könyvtára számára, amely azt a Széchényi Könyvtárnak engedte át. HORVÁT i. m., *Tudományos Gyűjtemény* 1833. II. 31—36. I. SZABÓ III. 59., BALLAGI 25.
- b) Budapest, Egyetemi Könyvtár, 827.  
A Puławy-i Czartoryski Könyvtár egykori duplumpéldánya. 1873-ban a Széchényi Könyvtár berlini antikváriustól vásárolta. SZABÓ III. 59. BALLAGI 25.

*Külföldi példányok*

- c) Kraków, Biblioteka Czartoryskich, Inc. 193/II. Teljes és szép példány, e<sub>s</sub> levelén a mensura regalis ép jelével. SZABÓ III. 59. BALLAGI 25.
- d) München, Universitätsbibliothek, 4<sup>o</sup> Inc. Lat. 293.  
Korábban az ingolstadt-i Akadémiai Könyvtárban.  
SEEMILLER i. m. IV. 137. I. No. 298. SZABÓ III. 59. BALLAGI 25.  
(Köszönetemet fejezem ki dr. Hermann WIESE, a müncheni Universitätsbibliothek könyvtári tanácsosa, 1970. XII. 17-i szíves tájékoztatásáért).

*Elpusztult, ill. az irodalomban tévesen említett példányok*

1. Warszawa, egykori Krasiński Könyvtár.  
SZABÓ III. 59., BALLAGI 25.  
A második világháború alatt elpusztult. (Köszönetemet fejezem ki Eliza SZANDOROWSKA, a varsói Nemzeti Könyvtár, valamint a lengyelországi központi ösnyomtatványkatalógus tudományos munkatársa 1970. XII. 15-i szíves tájékoztatásáért).
2. Kraków, Biblioteka Czartoryskich, 2. példány  
BALLAGI 25. (A lengyelországi központi ösnyomtatványkatalógus szerkesztősége e példány létezéséről nem tud. 1970. XII. 15-i levélbeli tájékoztatás).
3. Kraków, Biblioteka Jagiellońska  
BALLAGI 25. (L. az előző példányra vonatkozó megjegyzést).
4. Warszawa, Biblioteka Uniwersytecka  
BALLAGI 25. (L. az előző példányokra vonatkozó megjegyzést).

ELISABETH SOLTÉSZ

**Constitutiones incliti regni Hungariae**

Die beiden Ausgaben der *Constitutiones incliti regni Hungariae* sind nicht nur seltene, sondern auch wichtige Ungarn betreffende Frühdrucke. Ihr Schicksal hängt mit den politischen und gesellschaftlichen Verhältnissen in Ungarn am Ende des XV. Jahrhunderts eng zusammen.

In diesem ersten im Druck erschienenen ungarischen Gesetzbuch wurden die privat- und strafrechtlichen Gesetze des Königs *Matthias Corvinus* herausgegeben, die in Ungarn als *Decretum Maius* bekannt waren. In den Gesetzen kommen die Regierungsprinzipien des Königs *Matthias* zur Geltung; er wollte in Ungarn eine starke zentralisierte Staatsmacht ausbauen, deshalb verpflichtete er auch die Magnaten eine bestimmte Steuer zu

bezahlen. Der ungarische Adel ertrug schwer die Beeinträchtigung seiner seit Jahrhunderten bestehenden und demgemäß für unveränderlich gehaltenen Vorrechte.

Das Gesetzbuch erschien innerhalb zweier Jahre zweimal im Druck. Da beide Ausgaben ohne Kolophon herausgegeben wurden, entstanden ziemlich viele Mißverständnisse bei der Bestimmung dieser Drucke. Das erste Mal wurde das Gesetzbuch am 2. VI. 1488 in der Leipziger Druckerei von Moritz *Brandis* veröffentlicht. Die zweite Ausgabe hat der gleichfalls Leipziger Drucker, Konrad *Kachelofen*, gedruckt. Das identische Vorwort und mehrere übereinstimmende Druckfehler beider Ausgaben zeugen davon, daß *Kachelofen* die erste Ausgabe einfach nachdrucken ließ. Das Titelblatt wurde aber in dem Kachelofenschen Druck mit einem Holzschnitt geschmückt, der König *Matthias* darstellt, als ihm eben das Gesetzbuch überreicht wird. Dieser Titelholzschnitt und das Vorwort — wo der König noch als Lebender erwähnt ist — beweisen, daß auch die zweite Ausgabe des Gesetzbuches noch unter der Regierung des Königs zum Druck vorbereitet wurde.

*Ilona Hubay* lenkte die Aufmerksamkeit darauf, daß nach dem Tode des Königs *Matthias* sein Gesetzbuch nicht mehr hätte erscheinen können, da die ungarischen Magnaten schon am 31. VII. 1490 beim Empfang des neuen Königs, *Wladislaus II*, die Rückstellung der Vorrechte des Adels forderten. Dieselbe Bestrebung kam auch schon früher zum Ausdruck. Kurz nach dem Tode (6. IV. 1490) König *Matthias'* am 21. IV. 1490 schrieb *István Szapolyai*, das Hauptziel der Königswahl bestehe darin, das Land von dem Regierungs-System des Königs *Matthias* zu befreien. Zwei Jahre später wurde am Preßburger Reichstag beschlossen, die Reformen des *Decretum Maius*, die dem Adel ungünstig waren, außer Kraft zu setzen.

Aus beiden Ausgaben des Gesetzbuches sind sehr wenige Exemplare bekannt. Diese Tatsache zeugt davon, daß der ungarische Adel die Exemplare der »*Constitutiones incliti regni Hungariae*« weder als wertvolle Frühdrucke, noch als historische Dokumente der Regierung des Königs *Matthias Corvinus* der Aufbewahrung würdigte. Aus der ersten Ausgabe sind ein einziges Exemplar und fünf Bruchstücke bekannt. Alle fünf Fragmente wurden am Ende des XV. Jahrhunderts, oder einige Jahrzehnte später zur Herstellung von Bucheinbänden verwendet. Aus der zweiten Ausgabe sind vier Exemplare (Budapest, 2 Exemplare; Krakau, Czartoryski-Bibliothek; München, Universitätsbibliothek) erhalten geblieben. Das Exemplar der Nationalbibliothek Széchényi gelangte aber erst 1813 von Prag ins Land und das Exemplar der Budapester Universitätsbibliothek wurde 1873 in Berlin erworben. Dieses letztere stammt aus der Czartoryski-Bibliothek in Pulawy. Aus der zweiten Ausgabe der *Constitutiones incliti regni Hungariae* ist also kein einziges Exemplar bekannt, das je in Ungarn benützt und aufbewahrt worden wäre. Das Schicksal des ersten gedruckten ungarischen Gesetzbuches wurde also vom Festhalten des ungarischen Adels an seinen Vorrechten stark beeinflußt.